

УДК 904:623.444.6(477.85)“13/15”

Ігор ВОЗНИЙ

СЕРЕДНЬОВІЧНІ КОРДИ З ТЕРИТОРІЇ СЕРЕДНЬОГО ПОДНІСТРОВ'Я

У статті розглядаються одні із важливих і популярних елементів середньовічного озброєння ближнього бою, а саме корди, виявлені на території Середнього Подністров'я. Це клинкова рубляча і колюча холодна зброя з найчастіше коротким, широким прямим або викривленим двосічним або однібічно заточеним клинком і ефесом. Знайдені на досліджуваній території корди відносяться до типів 1а і 2.

Ключові слова: корд, гарда, наверсія, лезо, клинок, холодна зброя, клинкова зброя.

Игорь ВОЗНИЙ

СРЕДНЕВЕКОВЫЕ КОРДЫ С ТЕРРИТОРИИ СРЕДНЕГО ПОДНЕСТРОВЬЯ

В статье рассматриваются одни из важных и популярных элементов средневекового вооружения ближнего боя, а именно корды, обнаруженные на территории Среднего Поднестровья. Это клинковое рубящее и колющее холодное оружие с зачастую коротким, широким прямым или искривленным обоюдоострым или односторонне заточенным клинком и эфесом. Найденные на исследуемой территории корды относятся к типам 1а и 2.

Ключевые слова: корд, гарда, навершие, лезвие, клинок, холодное оружие, клинковое оружие.

Ihor VOZNY

MEDIEVAL CORDS FROM THE MIDDLE DNIESTER REGION

The article examines some of the most important and popular elements of the medieval weapons, such as cords found in the Middle Dniester. This bladed cutting and barbed type of weapon has often short, broad, straight or curved double-edged blade sharpened or unilaterally and hilt. Cords that were found in the investigated area are related to types 1a and 2.

Keywords: cord, guard, pommel, blade, knife blade, cold arms, bladed weapon.

Одним з основних показників рівня військової справи є оспівана в билинах і літописах зброя, відома за численними знахідками на археологічних пам'ятках і становить один із показників культурного рівня суспільства. Її неможливо розглядати у відриві від виробництва, соціального середовища та тих прошарків і груп, із яких складалося військо. Вивчаючи її, можна дійти висновків, які характеризують як військову справу, так і господарське, торговельне і соціальне життя суспільства [6, с.6]. Високий ступінь розвитку металообробного ремесла на території Середнього Подністров'я давав можливість виробляти всі види високоякісної зброї. Озброєння населення

краю не поступалося ні асортиментом, ні якістю озброєння військ інших теренів України та сусідніх держав.

Важливою категорією озброєння були наступальні засоби ближнього рукопашного бою.

Серед клинкової зброї значної популярності в період середньовіччя набули корди. Це клинкова рубляча і колюча холодна зброя з найчастіше коротким (64 – 72 см) широким (прямим або викривленим двосічним або однобічно заточеним) клинком і ефесом (рукояттю з хрестовиною чи скобою або без них). Значне поширення кордів у середньовічному суспільстві призвело до появи кілька назв-синонімів кордів: Seitengewehr, Hauswehr, Wehr, Lanngwehr, Gartweher.

Науковці, які займаються дослідженням клинкової зброї, серед кордів виділяють три типи: перший – прості корди з прямою спинкою, однобічним лезом, краї якого ідуть паралельно один до одного або звужуються до вістря, подібні до ножа без навершя і гарди; другий – корди з короткою гардою і асиметричним навершям; до третього типу відносять корди з асиметричним навершям руків'я і довгою гардою, з нагелем для захисту кисті руки [19, s.205].

На досліджуваній території серед озброєння відомі знахідки двох кордів. Перший походить з городища Зелена Липа [9, с.211, рис.4, 1]. Навколо нього розгорнулася наукова дискусія між мною і С.В. Пивоваровим. Нещодавно вийшла його стаття «Корд (хаусвер) другої половини XIV ст. з городища Зелена Липа» [11, с.25-35], у якій автор закидав, що я не маю жодних уявлень про види холодної зброї в Європі і тому неправильно трактував знахідку з городища як мисливський ніж. У той же час сам автор зауважив, що у перших своїх публікаціях «Середньовічне озброєння з городища XIV ст. в Зеленій Липі» та «Археологічні матеріали XIV ст. з пам'яток межиріччя Верхнього Пруту та Середнього Дністра» він відносив цю знахідку до кинджалів [9, с.211; 10, р.105-106]. Далі він зазначає: «І.П. Возний, який при визначенні типології ножа, не маючи жодного уявлення про його справжні розміри і вигляд, зарахував його до мисливського ножа» [11, с.29]. І тут С.В. Пивоваров не грішить. Судячи з того малюнку, який представив дослідник у публікації без конкретних розмірів усіх елементів ножа, можна було дійти таких висновків [4, с.277]. По-перше, він не подав нормального зображення; по-друге, через десять років від часу знахідки і розміщення у новій публікації фотографії та малюнку виявилось, що сам автор з похибками (свідомо, чи з якихось інших причин) подає зображення корда. У першому випадку на руків'ї зображено п'ять отворів для кріплення накладок, у другому – лише три. У першому випадку руків'я пласке, у другому воно плоско-увігнуте, що має важливе значення при характеристиці даного виду озброєння.

Та повернемося до самої знахідки. Це довгий великий ніж з прямою спинкою і однобічним лезом. Його загальна довжина становить 41,3 см (29 см – довжина леза, 12,3 см – руків'я), найбільша ширина леза становить 4 см, ширина ручки – 2 – 3 см, товщина леза – 0,5 см (рис. 1, 1; фото 1) [11, с.25-33]. На хвостовику ручки з одного боку зроблене заглиблення, що

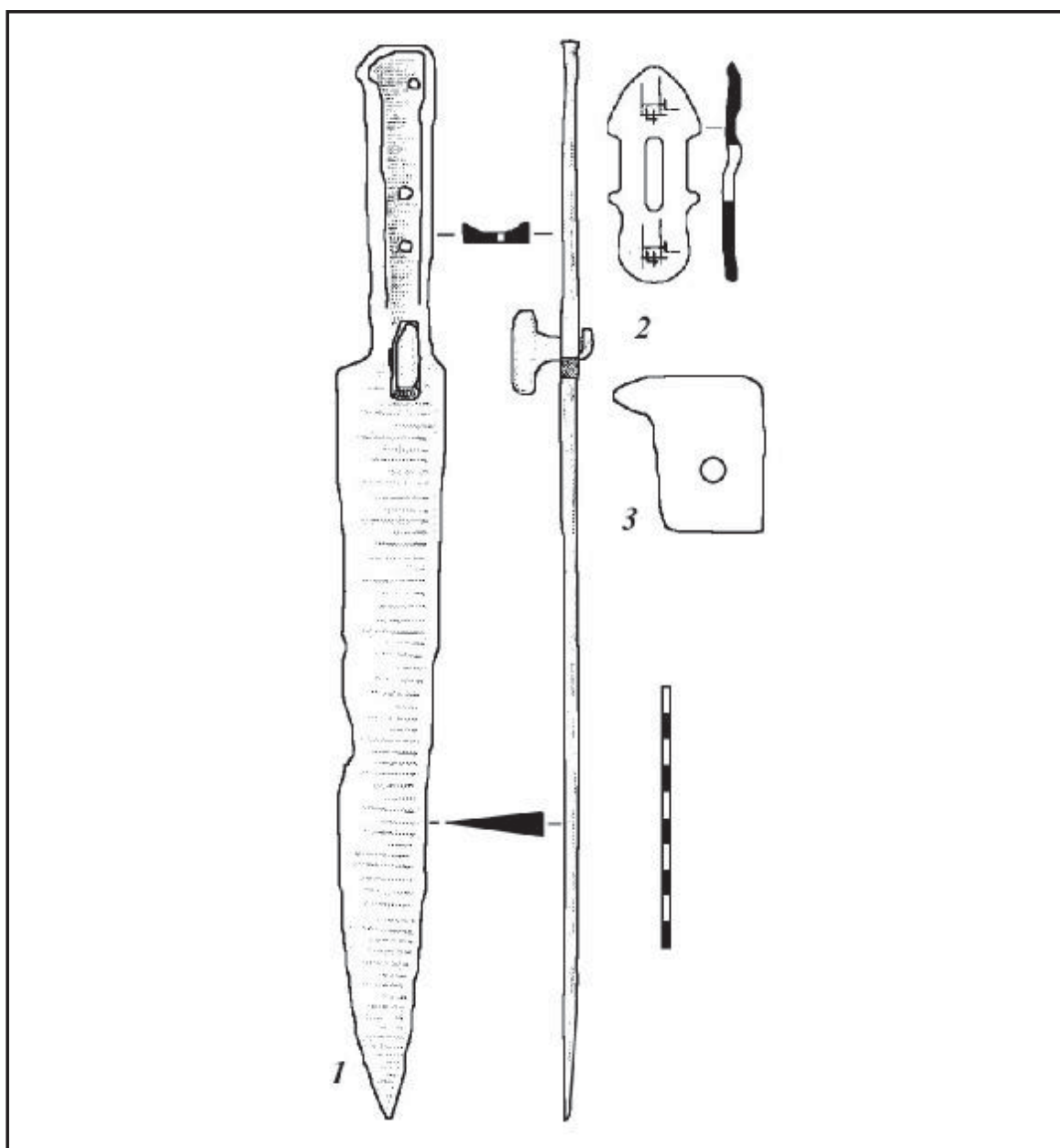

Рис. 1. Корд і його елементи. 1 – корд; 2 – гарда; 3 – голівка-навершя
1 – 3 – городище Зелена Липа (за С.В. Пивоваровим [2003, рис. 4, 7; 2012, рис. 1])

дозволяло, зберігаючи її жорсткість, зробити отвори для кріплення накладок [15, s.47]. На ручці видно три отвори. Один з них знаходиться не симетрично до попередніх і зміщений в кут руків'я. Можливо, він призначався для темляка – ремінця, що запобігав випаданню зброї з руки. Руків'я закінчується заокругленим обухом.

Важливою особливістю кордів є наявність біля основи леза нагеля – штифта, який прикривав руку і був додатковим упором при ударі. Такі

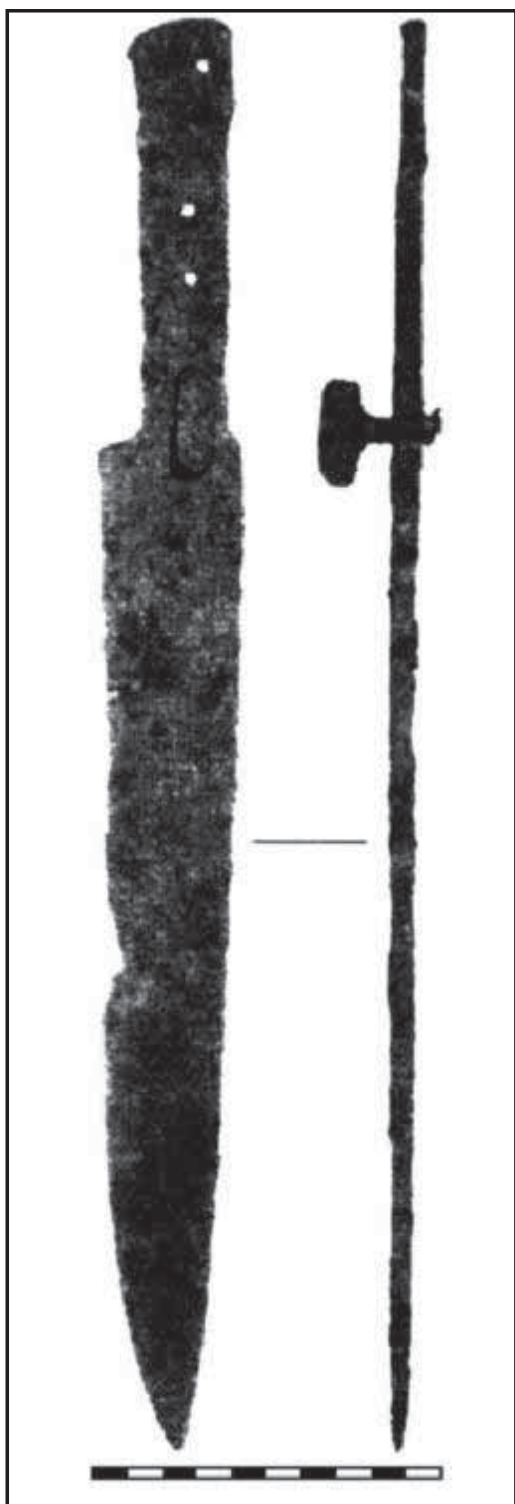

Фото 1. . Корд типу Ia з городища Зелена Липа (за С.В. Пивоваровим [2012, рис. 1])

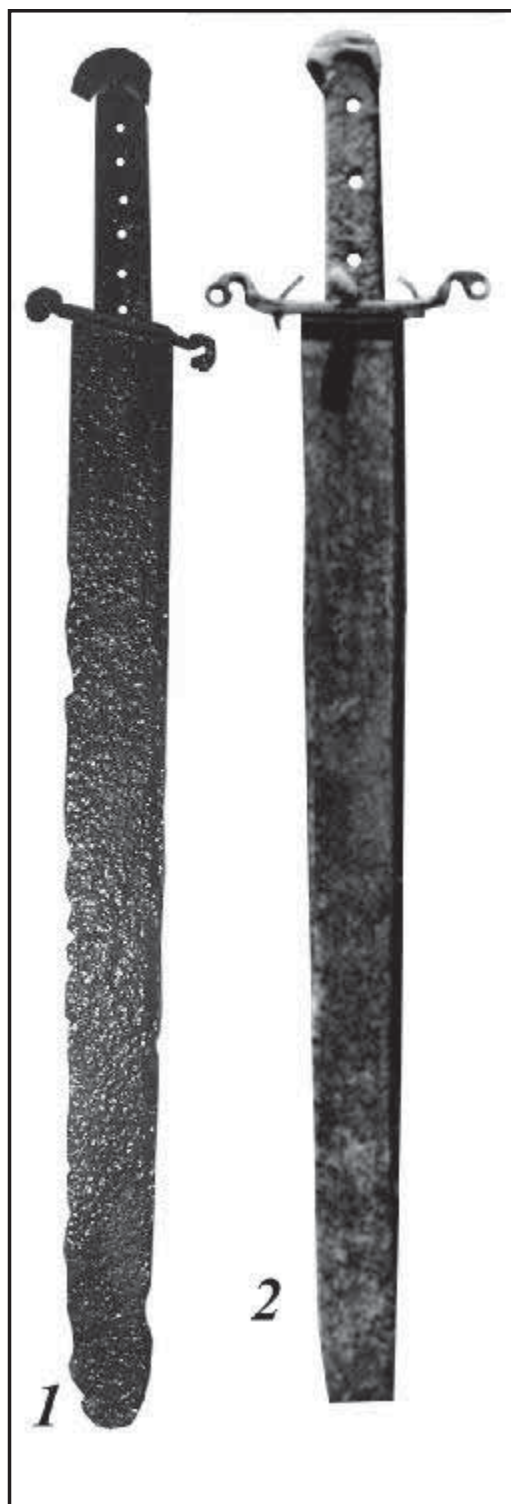

Фото 2. . Корди типу II
1 – Городок Заліщицького району;
2 – Варшавський музей
Війська Польського (за Z. Zygmalski [1975, рис. 23])

нагель мали різні форми. Вони були у вигляді диска, заклепки з широкою головкою. На зеленолипській знахідці є нагель у вигляді т-подібної головки. Висота її становить 2,2 см, довжина т-подібного перехрестя, розвернутого вздовж осі клинка, – 3 см. Більшість дослідників вважає, що нагель, який розташовувався, як правило, з правого боку від руків'я, захищав руку від ударів противника [20, р.34]. Трактати з фехтування XV ст. підтверджують цю версію, тому що часто, особливо в бою на кордах, указується удар по противнику із зовнішнього боку [22, р.124]. Менш вірогідна роль нагеля як обмежувача, що не дозволяв проколювати піхви або упора, а також зіскочити руці на лезо при сильному ударі.

Таким чином представлений корд за зовнішнім виглядом С.В. Пивоваров відносить до першого типу. Але при виділенні його, як було сказано вище, до нього відносяться прості корди з прямою спинкою, однобічним лезом, подібні до ножа без навершя і гарди. Там ні слова не сказано про нагель. С.В. Пивоваров це або не зауважив, або не розбирається у принципах побудови типологічних класифікацій, при яких кожен новий елемент може наділити досліджуваній предмет новими якостями, що в загальному дасть новий тип або хоча б підтип. На нашу думку, цей корд варто віднести до підтипу 1а – корд із прямою спинкою, однобічним лезом та нагелем, без навершя і гарди.

Аналогічні предмети озброєння першого типу широко представлені в матеріалах пам'яток Польщі, Литви, Білорусії, Болгарії тощо [3, с.34; 17, s.189-206]. Датуються такі корди першою половиною XV ст. [3, с.34].

Другий корд знайдений в Городку біля Заліщиків (фото 2, 1). Його загальна довжина становила 82 см, клинок плавно звужується від основи. В ділянці вістря кінець однобічно загостреного леза округлений, що надає йому асиметричні обриси, довжина леза – 64,2 см. Клинок біля хрестовини широкий – 6 см. Хрестовина довжиною 18,3 см має складну форму у вигляді плоскої пластини в центрі, яка до кінців переходить в напівкола ромбовидного перетину, звернені зовнішньою стороною кола до руків'я. Руків'я асиметричне, близьке до ножового, з навершям-потовщенням, загнутим вперед.

За А. Надольським, він відноситься до типу 2 – корди с короткою гардою і асиметричним навершям [19, s.205]. Аналогічні корди відомі у Кармелаві (Литва), музеї Варшави (Польща) [2, рис.7, 2; 6; 23, rys.23], причому останній повністю ідентичний. Датуються такі знахідки кінцем XV ст., коли цей вид зброї почали орієнтувати на рублячі удари.

Корди носили з лівого боку на одному вільному пасі або на пасах, що відходять від основного ремня на талії, завдяки яким він підвішувався на рівні стегна. Це підтверджується різноманітними джерелами: мініатюрним живописом, малюнками, скульптурними зображеннями, іконографії, широко представлений в Західній та Центральній Європі.

Корди були надзвичайно популярним видом озброєння. Так, у Польщі їх носили міщани, купці, багаті холопи, а також шляхтичі, оскільки цей вид

зброї під час подорожей був зручнішим і легким. Окрім того, за ціною корд коштував стільки ж, як дешевий меч [19, s.205]. За словами Ю. Бохана, у Великому князівстві Литовському корди у більшості посполитого ополчення були найпоширенішим видом зброї або стояли на другому місці після шаблі [3, с.72]. Так, у Статуті Великого князівства Литовського за 1588 р. зазначається: глава 1, стаття 9: «Хто бы тежь передь нами, г[о]с[по]д[а]ремь, корда, шабли або якое иное брони достал и раниль, тот горло тратит.», у тому ж розділі стаття 10 «...такъ на палаць и двор нашъ, яко и по месту збройне и з жадными иньшими бронями ходити, звлаща з ручницею, гаркабузомъ и з лукомъ, и з жадною иною стрельбою, окром меча, корда, шабли, шпады и иньшее ручное брони» [12]. Або ухвала одного з Великопольських сеймиків від 1458 р. вимагала від осіб, які не мають доходу з «чиншу» – «выправлять с каждых 20 «лан», пехоту со щитом, шлемом и кордом» [1, с.79-89]. Це був перехідний тип озброєння між мечем і шаблею [3, с.33].

Виявлені на досліджуваній території корди могли бути виготовлені в майстернях ножовиків Польщі, Галичини. Так, у Кракові у 1414 р. згадується майстер Микола, а у 1448 р. у Львові – зброяр Слявпич, які займалися виготовленням мечів і кордів [14, № 2559]. Важливим центром виготовлення цього виду озброєння був Вроцлав – столиця Сілезії [13, s.3-64].

Корди на досліджуваних пам'ятках могли з'явитися внаслідок торгових відносин місцевого населення або внаслідок бойових дій польсько-литовських військ, які у цей час тут бували.

Побіжним свідченням того, що цей вид озброєння виготовлявся і був поширений в Центральній Європі, є згадки в давньоруських літописах. Під час Куликовської битви дружини Великого князівства Литовського мали «корди ляцькі» [1, с.83].

Як видно, датуються знайдені корди початком XV – початком XVI ст. І тут С.В. Пивоваров прагне бути оригінальним, не розуміючи історичних реалій того часу, коли зазначає, що корди з'явилися в Східній Європі і як запозичення поширилися на захід [11, с.32]. Зрозуміло, що «кожний кулик своє болото хвалить». Але, як вищезазначено, корди були популярними серед населення Центральної та Західної Європи, де входили до складу обов'язкового виду озброєння. На східноєвропейських територіях вони невідомі. У жодному писемному джерелі вони не згадуються. На нашу територію вони потрапили через Польсько-Литовську державу.

До конструктивних особливостей кордів як колючої і рублячої зброї, через відсутність повноцінного яблука, для запобігання можливості вискочити зброї з руки, майстри робили високе наголів'я з асиметричним, трапецієподібним виступом з боку леза (рис.1, 3). Такий елемент зброї був виявлений на Зеленолипському городищі [9, с.211, рис.4, 7]. Ця знахідка подібна до наголів'їв так званого моравського типу, добре відомих у Польщі і відноситься до другого або третього типів кордів [16, s.217-222; 17, rys.5]. Так, керівництво Г. Тальгоффера 1459 року показує варіант бою, що базується на системі ударів, які противники наносять спеціально підготовленими кордами,

Рис. 2. Бій на кордах. Малюнок із керівництва Г. Тальгоффера 1459 р.
(за Н. Talhoffer [2000])

наголів'я яких такі ж, як на Зеленолипському. Таким чином показано, що універсальні асиметричні трапецієподібні наголів'я забезпечують не тільки хороший упор для рук, але й не перешкоджають ефективним ударам.

У другій половині XV ст. відзначається тенденція посилення рублячих властивостей кордів. Це виражалося у зміні форми лез і широким використанням наголів'їв з великим виступом з внутрішнього боку руків'я, як це простежується на корді з Городка. У трактаті Тальгоффера, від 1467 р., представлена техніка бою рублячими ударами кордом, у якого наголів'я з виступом (рис. 2) [21]. Як відзначають дослідники, корди з прямими лезами і наголів'ями з виступом-упором у більшості своїй походять з Німеччини, можливо, із Швейцарії і датуються кінцем XV – початком XVI ст. [17, s.199].

Серед елементів фурнітури клинкової зброї на городищі Зелена Липа присутній фрагмент залізного окуття піхов великого бойового ножа. Збереженість виробу погана, однак реконструйовані форма і розміри, як це можна простежити за малюнком з публікації, такі: довжина – 10 см, ширина – до 1, діаметр внутрішнього отвору 3 см. Вони вказують досить виразно на можливу приналежність до піхв клинкової зброї. Подібні знахідки відомі на

теренах Білорусії, країнах Прибалтики [7, с.208; 18, plate 44:9; 57:2; 61:6; 116: 1; 117:1].

До металевих частин піхв холодної зброї можуть належати бронзовий і залізний наконечники з городища Зелена Липа [9, с.211, рис. 2, 5; 4, 4, 6].

До зброї ближнього бою може бути віднесена гарда від бойового ножа, виявлена в північній частині донжону на кам'яному фундаменті з городища Зелена Липа (рис. 1, 2) [8, с. 143, рис.1, 5].

Таким чином видно, що територія Середнього Подністрів'я в XV – XVI ст. була втягнута в загальноєвропейські політичні події. Знахідки кордів, характерних для польсько-литовського війська, тому є підтвердженням.

Джерела та література: 1. Бохан Ю. Структура войска Вялікага княства Літоўскага ў другой палове XIV – XV ст. // *Castrum, urbis et bellum: Зборнік навуковых прац. Прысвячаецца памяці прафесара Міхася Ткачова.* / ред. : Г. Семенчук. – Баранавічы: Баранав.узбуйн.друк, 2002. – С. 79-89; 2. Бохан Ю. Узбраенне войска ВКЛ другой паловы XIV – канца XVI ст. – Мінск: Экаперспектыва, 2002. – 246 с.; 3. Бохан Ю. Зброя Вялікага Княства Літоўскага 1385-1576. – Мінск: Беларусь, 2003. – 88 с.; 4. Возний І.П. Історико-культурний розвиток населення межиріччя Верхнього Сірета та Середнього Дністра в X – XIV ст. Частина 2. Матеріальна, духовна культура та соціально-історичний розвиток. – Київ-Чернівці: Золоті литаври, 2009. – 568 с.; 5. Кирпичников А.Н. Древнерусское оружие. Вып.1. Мечи и сабли IX – XIII вв. // САИ-Е1-36. – 1966. – 107 с.; 6. Корды и тесаки в Великом Княжестве Литовском и соседних странах [Електронний ресурс] Режим доступу. :<http://zbroevy-falvarak.com/index.php/bibliteka/article-sword/187-article-kord.html>.; 7. Макушников О., Лупиненко Ю. Новые данные о характере и производстве клинкового вооружения восточнославянского ратника конца XII – первой половины XIII в. (по материалам раскопок в Гомеле) // *Гістарычна-археалагічны зборнік.* – Мінск, 2004. – Вып. 19. – С. 204-217; 8. Пивоваров С., Федорук А. До питання про найманство в Галицькій Русі XIV ст. (за даними розкопок городища в с. Зелена Липа) // ПССІАЕ. – 2002. – Т. 1. – С. 140-149; 9. Пивоваров С.В. Середньовічне озброєння з городища XIV ст. в Зеленій Липі // *Археологічні студії.* – К – Чернівці, 2003. – Вип. 2. – С. 204-215; 10. Пивоваров С.В. Археологічні матеріали XIV ст. з пам'яток межиріччя Верхнього Пруту та Середнього Дністра // *Suceava. Anuarul complexului muzeal Bukovina.* – Suceava. – 2007. – Т. XXXI – XXXIII. – Р. 103-126; 11. Пивоваров С. Корд (хаусвер) другої половини XIV ст. із городища в Зеленій Липі // *Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. Збірник наукових праць.* – Чернівці: Черемош, 2012. – Т.2(34). – С.25-33; 12. Статут Вялікага княства Літоўскага 1588. Тэксты. Даведнік. Каментарыі. Мінск: БСЭ, 1989. – 573 с.; 13. Goliński M. Uzbrojenie mieszczkańskie na Śląsku od połowy XIV do końca XV w. // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości.* – 1990. – Т. XXXIII. – S. 3-64; 14. Księga ławnicza miejska (1441–1448) / wyd. A Czołowski, F. Jaworski. – Lwów–. Т. 4 : Pomniki dziejowe Lwowa z archiwum miasta. – 1921. – N 2559. – 361 s.; 15. Marek L. Przyczynek do poznania broni białej wrocławskiej piechoty z XIV – XV wieku // *Wratislavia antiqua. Studia z dziejów Wrocławia.* – 2004. – Т.6. – S. 41-56; 16. Marek L., Mucha B.. Kord z Henrykowa koło Szprotawy // *Acta Militaria Mediaevalia II.* – Kraków – Sanok. – 2006. – S. 217-222; 17. Marek L. Sredniowieczne i nowożytna kordy ze Slaska // *Acta Militaria Mediaevalia II* – Kraków – Sanok. – 2006. – S. 189-206; 18. Mägi M. At the Crossroads of Space and Time. Graves, Changing Society and Ideology on Saaremaa (sel), 9th – 13 th centuries AD / Marika Mägi (Culture Clash

or Compromise, papers 6) – Tallin: Ajaloo Instituut, 2002. – 900 p.; **19.** Nowakowski A. Uzbrojenie indywidualne //Polska technika wojskowa do 1500 roku. Z dzieów nauki i techniki / Pod. red. Andrzeja Nowakowskiego. – Warszawa: Oficyna naukowa, 1994. – T. 1. – S. 198-249; **20.** Peterson H. Daggers and Fighting Knives of the Western World. – New York, 2001. – 128 p.; **21.** Talhoffer Hans. Medieval Combat: A Fifteenth-Century Illustrated Manual of Swordfighting and Close-Quarter Combat / Edited and translated by Mark Rector. – London: Greenhill Books, 2000. – 317 p.; **22.** Zabinski G., Walczak B., Clements J. Codex Wallerstein: A Medieval Fighting Book from the Fifteenth Century on the Longsword, Falchion, Dagger, and Wrestling. – Colorado: Paladin Press,U.S. – 2002. – 386 p.; **23.** Żygulski Z. Broń w dawnej Polsce na tle uzbroenia Europy I Bliskiego Wschodu. – Warszawa: Panstwowe wydawnictwo naukowe, 1975. – 336 s.